

УДК 94 (477)

**STOSUNKI POLSKO-UKRAINSKI W SWIETLE DOKUMENTOW OUN
Z CHASOW II WOJNY SWIATOWEJ****Олександра СТАСЮК***Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України,
відділ новітньої історії, e-mail: inukr@inst-ukr.lviv.ua*

У статті висвітлено позицію ОУН стосовно українсько-польських взаємин під час Другої світової війни. Показано зміни в ідеології й політиці організації стосовно поляків залежно від подій на фронтах та міжнародно-політичної обстановки. Проаналізовано заходи українських націоналістів щодо врегулювання українсько-польських взаємин та причини їх несприйняття польським політикумом. Окреслено основні етапи та характер українсько-польського протистояння, зроблено висновок про його згубний вплив на розвиток національно-державних процесів обох народів.

Ключові слова: ОУН, польське антибільшовицьке підпілля, Друга світова війна, українсько-польські відносини.

Początek II wojny światowej kardynalnie zmienił charakter stosunków polsko-ukraińskich, które z konfliktu między narodem panującym a zniewolonym przeszły do płaszczyzny relacji między dwoma narodami bez państw. Próbując wykorzystać nowe okoliczności i zlikwidować niepotrzebny front polsko-ukraiński w chwili rozwinięcia nowego etapu walki o Ukraińskie Niepodległe i Zjednoczone Państwo (USSD), kierownictwo OUN obydwu odłamów uporczywie prowadziło negocjacje ze stroną polską w celu wytworzenia wspólnej pozycji. Ukraińscy politycy planowali osiągnąć porozumienie na platformie “samodzielnych państw oraz uznania i panowania prawa narodu ukraińskiego na Ziemiach Zachodnioukraińskich”¹. Jednak właśnie status terenów zachodnioukraińskich stał się przeszkodą, o którą rozbiły się wszelkie próby porozumienia i współpracy. Polacy nie zamierzali rezygnować z ziem zachodnioukraińskich i pielęgnowali nadzieje na odnowienie Państwa Polskiego w granicach przedwojennych przy pomocy sił aliantów. Nie przekonywało ich ani całkiem realne zagrożenie ze strony państw imperialistycznych, ani obietnice strony ukraińskiej wstrzymania antypolskich nastrojów wśród ludności ukraińskiej, ni też pośrednictwo tak szanowanego wśród społeczności ukraińskiej i polskiej człowieka, jakim był metropolita Szeptycki. Nie zgadzali się również na propozycję polityków ukraińskich zaniechania sprzeczek wokół granicy polsko-ukraińskiej do zakończenia wojny². Negocjacje trwały go 1942 roku, lecz nie przyniosły żadnych efektów.

To, że Polacy nie chcieli uznać Ukraińców za równoprawnego partnera politycznego, pomnożone przez antyukraińską praktykę władz polskich okresu międzywojennego odbiło się na wielu akcentach ideologii i polityki OUN. Między innymi hasła i cele OUN dotyczące kwestii narodowej, które w przededniu wojny radziecko-niemieckiej po raz pierwszy zostały ujęte w formie programu, zachowały charakter przedwojenny, daleki od demokratycznego. Przyszłe Państwo Ukraińskie według przywódców OUN-B, miało być zbudowane na zasadzie jednonarodowości, która miała być osiągnięta za pomocą deportacji i asymilacji ludności nieukraińskiej. Wobec Polaków proponowano stosować taką samą politykę, którą Państwo Polskie w ciągu kilkuset lat prowadziło na ziemiach ukraińskich. Na przykład, dokument “Wytyczne na pierwsze dni organizowania państwa” głosił m.in.: “... polskich rolników należy asymilować, uświadamiając ich, tym bardziej w te gorące, przepełnione fanatyzmem czasy, że są Ukraińcami, tylko obrządku łacińskiego, przymusowo spolonizowanymi... niszczyć przede wszystkim inteligencję, której nie wolno dopuszczać do jakichkolwiek państwowych

¹ “Постанови II Конференції Організації Українських Націоналістів, 1942, квітень”, у *Причинки до суспільного мислення*. Збірка статей, (Торонто, 1989. Ч. I), 69.

² Володимир Трофимович, “Польське питання в українській політичній думці в роки Другої світової війни”, у *Волинь і Холмщина 1938–1947 рр. Польсько-українське протистояння та його відлуння*. Україна: Культура спадщина, національна свідомість, державність. (Львів, 2003. Вип. 10), 141–147.

інституції, в огóle należy uczynić niemożliwym pojawienie się inteligencji, to jest uniemożliwić dostęp do szkół itd”³.

Jednakże już w tym czasie istniała opozycyjna opinia w sprawie oficjalnej polityki Kierownictwa (Prowodu) dotyczącej kwestii narodowej, rzecznikami której występowali ideolodzy ze środowiska OUN-B, skupieni wokół Iwana Mityngi. Proponowali budowanie stosunków między narodami w przyszłym Państwie Ukraińskim na zasadach demokratycznych, dając wszystkim mniejszościom narodowym zamieszkującym Ukrainę “prawo do autonomii kulturowej, gospodarczej i wyznaniowej”⁴, i zaangażowania ich w ten sposób w walkę o Państwo Ukraińskie. Stosunek narodu ukraińskiego do narodów sąsiednich według stronników Mityngi miał określać się ich stosunkiem do Moskwy i Berlinu, polityka imperialistyczna których w jednakowej mierze stanowi zagrożenie dla wszystkich narodów słowiańskich. Otóż wszystkie zniewolone lub zagrożone narody powinny znaleźć się we wspólnym froncie walki z imperializmem⁵. Włączenie do tego frontu Polaków Iwan Mitynga uważał za zasadniczo ważny moment realizacji takiej koncepcji. Niestety, grupa I. Mityngi nie miała wtedy decydującego wpływu na decyzje Prowodu, dlatego też w Postanowieniach II Wielkiego Zgromadzenia zapisano stanowisko większości.

Na skutek tego w pierwszych dniach wojny radziecko-niemieckiej biuletyny OUN nadal demonstrowały agresywne stanowisko wobec Polaków. Między innymi gazeta Czortkowa “Tryzub”, wydawana pod nadzorem OUN-M, oskarżała polskie podziemie o działalność antyukraińską i próby pertraktacji z największym wrogiem Ukrainy – radziecką Moskwą: “Dziś złączyli się z Żydami i komunistami, oni zgodzą się z kimkolwiek by zniszczyć wszystko co ukraińskie, by nie słyszeć języka ukraińskiego, by tylko zaszkodzić sprawie ukraińskiej. Lecz ci panowie powinni pamiętać, że mieszkają na ukraińskiej ziemi, wśród ogromu ludności ukraińskiej, i że żadna podła robota im się nie uda”⁶. W ulotkach znów wyraźnie zabrzmiały szowinistyczne momenty: Ukraińców nawoływano do bojkotów ludności polskiej, nie sprzedawania im prowizji: “Niech już raz zabrają się z Hałyczyny do Warszawy i Krakowa i nauczą się jeść chleb ze swej ziemi”⁷.

Przełom w toku wojny, zagrażający nową nawałą bolszewizmu, oraz uświadomienie ukraińskiej sprawy wyzwoleniowej jako części problemu ogólnoeuropejskiego, postawiły na porządku dziennym nowe drogowskazy ideowo-polityczne, co doprowadziło do kardynalnych zmian kursu polityki zagranicznej OUN-B i wielu zasad ideologicznych organizacji. W kwietniu 1942 roku na Drugiej Konferencji OUN-B wygłoszono ideę “sprawiedliwego narodowo-polityczno-gospodarczego przekształcenia Europy na zasadzie wolnych państw narodowych pod hasłem – “Wolność narodom i człowiekowi!”⁸ Jej realizacja przewidywała utworzenie wspólnego frontu zniewolonych narodów przeciw imperializmowi Moskwy i Berlinu, co stało się pierwszorzędnym zadaniem organizacji również w następnych latach. W lipcu 1942 roku wydano “Odezwę do zniewolonych narodów Wschodu”, która wzywała Łotyszy, Litwinów, Estończyków, Białorusinów, Czechów, Gruzinów, Kazachów, Polaków do “stania na drodze walki o swoją wolność, państwo i niepodległość, ale stania wspólnego, bo walka jest ciężka i ponad siły dla niewielkich narodów, bo bez wyzwolenia wszystkich ujarzmionych narodów, aż po najmniejszy, nie może istnieć prawdziwy porządek i spokój w Europie”⁹.

Nowa międzynarodowa koncepcja polityczna wymagała uregulowania stosunków ze stroną polską, ponieważ polskie organizacje wolnościowe z powodu ich liczebności i zorganizowania miały stać się istotną składową ogólnego frontu walki z państwami imperialistycznymi. Podkreślając niebezpieczeństwo ze strony państw imperialistycznych, które jednakowo zagrażały niepodległości Ukrainy i

³ Вказівки на перші дні організації державного життя. 1941, Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВО України), ф. 3833, оп. 1, спр. 69, арк. 37.

⁴ Олег Рись, Наша боротьба і поневолені Москвою народи, 1941, Науково-довідкова бібліотека Центрального державного історичного архіву (далі – НДБ ЦДІА), С. 14.

⁵ “Національний рух під час Другої світової війни”, (Інтерв’ю з Б. Левицьким), *Діялог*. Мюнхен, 1979, ч. II, с. 12–14.

⁶ “Забуті “приятелі”, *Триzub*, Чортків, 1941, ч. 7, 31 серпня, с. 1.

⁷ На нові позиції, 1941, ЦДАВО України, ф. 3833, оп. 1, спр. 77, арк. 104.

⁸ “Постанови II Конференції Організації Українських Націоналістів”, 63.

⁹ “Відозва до поневолених народів Сходу”, 1942, липень у *Літопис УПА*, ред. Ю. Маївський та Є. Штендера. (Торонто, 1995, т. 24), 55.

Polski, publicyści OUN wykazywali gotowość do porozumienia i współpracy: “Jesteśmy świadomi tego, że wobec oblicza niebezpieczeństw, grożących wszystkim zniewolonym narodom Wschodu ze strony niemieckiego i moskiewskiego imperializmu, jedynie wspólny front zniewolonych przeciwko imperialistom i likwidacja wewnętrznych sprzeczności stanowią jedyny prawdziwy odwet ujarzmionych wojującym imperializmom. To trzeba również stosować wobec relacji dwóch narodów – ukraińskiego i polskiego. Dlatego dziś jesteśmy przeciwni walce na tym odcinku, a więc jesteśmy za znalezieniem pokojowych dróg rozwiązania istniejących sporów między dwoma narodami”¹⁰, – pisał znany publicysta OUN-B Wasyl Mudryj.

Polakom, którzy chcieliby pozostać w granicach Państwa Ukraińskiego, kierownictwo OUN-B gwarantowało “całkowitą wolność, bezpieczeństwo i równe prawa, podobnie jak dla wszystkich obywateli narodowości ukraińskiej”¹¹, Potwierdzeniem tych intencji były zmiany w programie OUN-B, określające uregulowanie stosunków z mniejszościami narodowymi. Opowiadając się za zachowaniem samoistności duchowej wszystkich narodów zamieszkujących Ukrainę, ideolodzy organizacji wykazywali gotowość “zlikwidowania szowinistycznego stosunku wobec mniejszości, tworząc warunki jaknajdalej idącej tolerancji kulturowo-narodowej”¹².

Jednak hasła przywódców ukraińskiego podziemia pozostały bez odpowiedzi. Tymczasem obydwie strony zaczęły wprowadzać w życie swoje programy, celem których było potwierdzenie przynależności do Ukrainy lub Polski spornych terenów, co w efekcie końcowym doprowadziło do krwawej wojny polsko-ukraińskiej. Najgorsza sytuacja była na Wołyniu, gdzie Ukraińcy doświadczyli znęcań i grabieży od nazistów, polskiego podziemia i partyzantów radzieckich. Aby uchronić ludność ukraińską, w październiku 1942 roku OUN zaczęła organizować oddziały zbrojne, które otrzymały nazwę Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA). Lecz ani podczas II, ani podczas III Konferencji OUN-B, która od sierpnia 1943 roku samodzielnie stała na czele powstańców, nie padło decyzji o walce z Polakami, tym bardziej o ich wyniszczeniu.

Kolejna faza napięcia w stosunkach polsko-ukraińskich zmusiła publicystów OUN do dogłębnej analizy relacji między dwoma narodami sąsiednimi. Śledząc ciąg historyczny stosunków polsko-ukraińskich publicyści OUN-B stwierdzili, że sprawa wyzwoleniowa Ukraińców nigdy nie znajdowała wsparcia wśród polskich polityków, natomiast oni zawsze potrafili porozumieć się z innymi państwami imperialistycznymi i hojnie dzielili się z nimi ukraińskimi ziemiami: “Podczas naszej walki wyzwolenczej w dobie kozackiej nie doszło do kompromisu między ukraińską Rewolucją a polskimi bądź rosyjskimi zaborcami. Natomiast porozumieli się ze sobą polscy i moskiewscy zaborcy w Andruszowie w 1667 r. i podzielili między sobą Ukrainę. Najnowsza walka wyzwolenicza znalazła swój epilog w 1923 r. w Rydze, gdzie polscy i rosyjcy imperialiści znów porozumieli się kosztem Ukrainy”¹³.

O plany zaborcze posadzał Warszawę również Mychajło Palidowicz, który pisał, że “Polska po upadku ukraińskiego Państwa Kijowskiego i Halicko-Wołyńskiego, potraktowała wszystkie ziemie ukraińskie jak teren swej polityczno-terytorialnej i gospodarczej ekspansji na Wschodzie”, i od tego czasu nie przestaje “traktować naród ukraiński i jego walki narodowo-wyzwolencze jak swoją wewnętrzną sprawę”¹⁴. Polski imperializm stanowi istotną przeszkodę na drodze porozumienia polsko-ukraińskiego, dlatego dalsze relacje między dwoma narodami zależą od tego, czy uda się polskim politykom zrezygnować z planów imperialistycznych wobec ziem ukraińskich.

Próbując przekonać polskie kierownictwo o potrzebie podjęcia takiej właśnie decyzji, redaktorzy tajnego wydawnictwa OUN-B “Ukrajins’ki Szczodenni Wisti” podkreślali, że walka przeciwko

¹⁰ Я. В. Борович “Україна і Польща”, у *Літопис УПА*, ред. Ю. Маївський та Є. Штендера., (Торонто, 1995, т. 24), 196.

¹¹ *Ibid.*, 85.

¹² О. І. Степанів “За правильний підхід” у *Літопис УПА*, ред. Ю. Маївський та Є. Штендера. (Торонто, 1995, т. 24), 113.

¹³ В обличчі подвійного наступу, 1943, Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ), ф. 13, спр. 376, т. 41, арк. 6.

¹⁴ Л. М. Карпатський, “До українсько-польських взаємин”, у *Літопис УПА*, ред. Ю. Маївський та Є. Штендера. (Торонто, 1995, т. 24), 271–272.

Україńcom nie jest korzystna dla Polski i Polacy powinni być zainteresowani w istnieniu niepodległego Państwa Ukraińskiego, “ponieważ właśnie silne Państwo Ukraińskie jest najlepszą gwarancją przeciw szerzeniu się imperializmu moskiewskiego”¹⁵ i że polityka zaborcza polskich przywódców wobec Ukrainy jest zgubna przede wszystkim dla narodu polskiego, ponieważ nie tylko wzbudziła “jaskrawą nienawiść między dwoma narodami”¹⁶, lecz także zawsze osłabiała Polskę jako państwo. Niestety Polacy zrozumieli sprawiedliwość tych twierdzeń jedynie na początku lat 90-ch, kiedy to Polska jako jedna z pierwszych uznała niepodległe Państwo Ukraińskie i zaczęła aktywnie lobbować jego interesy w wielu strukturach europejskich.

Ostateczna demarkacja granicy radziecko-polskiej, wytyczonej wzdłuż linii Curzona, nie wstrzymała bezsensownego napięcia, bo przecież w granicach Polski pozostało ponad pół miliona Ukraińców, zorganizowana działalność których w dowolnej chwili mogła stać się powodem do zmiany istniejącej granicy nie na korzyść Polski. Również radziecka czołówka nie była zainteresowana w istnieniu potężnej diaspory ukraińskiej w bezpośredniej bliskości od swoich granic. Na podstawie umowy, zawartej 9 września 1944 roku między rządem Ukrainy Radzieckiej i Polskim Komitetem Wyzwolenia Narodowego (PKWN), ustalono przeprowadzenie dobrowolnej wymiany ludności. Lecz ani mieszkający za linią Curzona Ukraińcy, ni zamieszkujący tereny Zachodniej Ukrainy Polacy, nie chcieli opuszczać swoich domów, dlatego też dobrowolne przesiedlenie w krótkim czasie przybrało postać przymusowej deportacji. Aby uchronić ludność ukraińską, do Zakarzonii z Halicji przetrzucono kilka oddziałów UPA, którzy zmuszeni byli stawiać czoła oddziałom Wojska Polskiego i NKWD, oddziałom Milicji Obywatelskiej, jednostkom Armii Krajowej, Batalionów Chłopskich, Narodowych Sił Zbrojnych i innym formacjom zbrojnym.

Mimo kolejnego zaostrzenia konfliktu, spowodowanego procesem przesiedlenia, gazety i ulotki OUN-B nadal nawoływały Polaków do połączenia sił w walce przeciwko polityce imperialistycznej Radzieckiej Moskwy. W licznych artykułach, odezwach, ulotkach do narodu polskiego teoretycy OUN-B wyjaśniali prawdziwy powód procesu przesiedlenia, będącego skutkiem podziału stref wpływu w powojennej Europie, i wzywali obydwie narody stanąć na platformie ABN (Antybolszewickiego Bloku Narodów): “Miejsce wasze jako narodu ujarzmionego jest nie w obozie imperialistów, pragnących zniewolić i zniszczyć wszystkie narody ujarzmione, a w rewolucyjnym obozie narodów ujarzmionych. Walka wasza powinna stać nie obok imperializmu moskiewskiego, który chce was zniszczyć, lecz skierowana przeciwko moskiewskim i niemieckim imperialistom. Waszym hasłem politycznym powinno być nie zajęcie cudzych terenów przy pomocy wrogich wam imperializmów, a budowanie własnego państwa na terenie etnicznym. Wolność narodom! Wolność człowiekowi! – takim ma być wasze hasło w walce. Pod tym hasłem dziś walczą narody Wschodniej i Zachodniej Europy przeciwko imperialistom. Tylko pod tym hasłem możecie zdobyć swoje państwo”¹⁷.

Jednocześnie przywódcy OUN-B oświadczyli, że nie zamierzają uzgadniać swej polityki wyzwolenczej z planami polskiego kierownictwa, ponieważ “narody zniewolone dysponują siłami, pozwalającymi bez udziału Polaków wyzwolić się spod tyranii bolszewickiej, tym bardziej, iż sytuacja na arenie międzynarodowej układa się na ich korzyść. Od tego zaś, czy Polacy włączą się do frontu narodów zniewolonych, czy też wystąpią przeciw niemu, zależeć będzie życie lub śmierć przede wszystkim ich samych”¹⁸.

Mimo to żadne argumenty nie potrafiły przekonać Polaków, by zmienili swój stosunek do walki wyzwolenczej Ukraińców, i tylko całkowita okupacja polskich terenów przez wojska radzieckie i ustanowienie rządu satelitarne stworzyły realne podstawy do nawiązania dialogu. W kwietniu 1945 roku wznowiono przerwane negocjacje między przedstawicielami ukraińskiego i polskiego podziemia. Strona ukraińska stanowczo oświadczyła o swej gotowości współpracy z polskim podziemiem antybolszewickim, choć ideolodzy organizacji dobrze rozumieli, jakie trudności wystąpią na tej drodze: “Polakom trudno jest uznać nas za równych partnerów i wyzbyć się swych imperialistycznych

¹⁵ Вісті (видання ОУН-б Закерзонського краю), 1944, № 1, с. 7, Архивум паństwowe w Lublinie. УПА “Захід”, VI військова округа “Сян”, П. nr 69, s. 5.

¹⁶ Савченко З. “Українсько-польські взаємини”, Київ, Львів, 1946, ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376, т. 34, арк. 5–6.

¹⁷ Поляки!. 1945, ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376, т. 34, арк. 95.

¹⁸ “Польське питання”, у *Літопис УПА*, ред. Є. Штендера. (Торонто, 1987, Т. 16), 79.

marzeń, nam zaś niełatwo jest zapomnieć o polskiej okrutnej rzeczywistości. Jednakże niebezpieczeństwo bolszewizmu z jego katastroficznymi skutkami, które zawisło nad wszystkimi ujarzmionymi narodami ZSRR, jest zbyt wielkie, by pamiętać i wyrównywać sobie nawzajem dawne rachunki... W sprawie wyzwolenczej musimy kierować się nie krótkowidzącym szowinizmem, nie sercem, a potrzebą i rozumem politycznym i wszystko podporządkować jemu. Gdy teraz zjednoczymy się i porozumiemy w walce ze wspólnym wrogiem, trudno nas będzie rozdzielić i poróżnić wtedy, gdy po zwycięstwie rozwiązywać będziemy swe sprawy sąsiedzkie”¹⁹ – głosiły materiały propagandowe OUN-B.

Osiągnięte porozumienia przybrały niebawem konkretne formy współpracy: “Między polskim a naszym podziemiem odnotowano w licznych miejscowościach dobre relacje. Polacy w wielu miejscowościach proszą o dostarczenie brakującej im niemieckiej amunicji; w zamian proponują rosyjską lub jakiś towar”²⁰, – pisano w sprawozdaniach OUN-B. Apogeum porozumienia polsko-ukraińskiego stał się wspólny udany atak jednostek UPA i WiN na Hrubieszów, gdzie były skupione jednostki wojskowe MO i oddziały NKWD. Należy jednak podkreślić, że porozumienie udało się osiągnąć tylko na niższym poziomie, zgody wyższego polskiego dowództwa na współpracę stronie ukraińskiej nie udało się zdobyć.

Przywódcy OUN-B oceniali polsko-ukraińską współpracę dość sceptycznie, podkreślali jednak, że fakt ten jest symbolem pewnych zmian w świadomości polskiej społeczności: “Nie jest dla nas istotne czy to wobec Ukrainy podstęp, mający na celu przytłumienie naszej wyzwolenczo-rewolucyjnej czujności, czy to rzeczywiście szczerze wyciągnięta dłoń Polaków, tonących w głębinach swego beznadziejnego i przesądzonego imperializmu naprzeciw idei, wysuniętej przez Ukraiński Prowód. Jedno i drugie jest bez znaczenia. Najważniejszym dla nas jest fakt. Polacy, jak inne narody zniewolone, gdy zawiedli się na swoich spodziewaniach raz na Niemcy, innym razem na Rosję, jeszcze innym na Anglię lub jeszcze kogoś, zmuszeni wreszcie przez ostre warunki walki, rozglądają się za bardziej pewną koncepcją wyzwolenia od jakichkolwiek orientacji (obce państwa imperialistyczne) i znajdują ideę, pod hasłem której Ukraina już ponad ćwierć wieku trwa w walce wyzwolenczo-rewolucyjnej”²¹.

Instrukcje OUN-B ostrzegały swoich członków oraz żołnierzy UPA przed niebezpieczeństwem powtórzenia wydarzeń z 1943 roku, kiedy to Ukraińcy i Polacy pozwolili sprowokować się do wzajemnej rzezi: “Musimy za wszelką cenę wyraźnie utrzymać naszą dotychczasową linię walki przeciwko wspólnemu wrogowi wszystkich ujarzmionych narodów – moskiewsko-bolszewickich imperialistów-okupantów. Nie możemy nigdzie dopuścić tego, by nasza walka zamieniła się na tych terenach w polsko-ukraińską wojnę narodową, jak by to chcieli sprowokować agenci bolszewicy”²². Współpraca między ukraińskim i polskim podziemiem antybolszewickim ze zmiennym sukcesem trwała ponad rok, po czym bolszewicy i polskie kręgi endeckie, stosując prowokacje i antyukraińskie hasła szowinistyczne, rozbiły nietrwały sojusz.

Rozsianie Ukraińców po terytorium Polski w wyniku akcji “Wisła” spowodowało, że działalność oddziałów UPA na Zakerzoniu stała się bezprzedmiotowa, i wreszcie wstrzymało krwawy konflikt. Nadszedł czas podsumowań, które były przykre dla obu stron. W wydaniach OUN-B pisano, że polskie kierownictwo przeceniło swoje siły, próbując ujarzmić Ukraińców, w wyniku czego przegrały obydwie narody. Jednak jeżeli OUN i UPA w obrębie ideowo-politycznym pozostali niepokonanymi, to polskie podziemie spotkała całkowita porażka ideologiczna. Stało się tak dlatego, podkreślali ideolodzy organizacji, że polskie podziemie oparte jest “nie na głębokich postępowych, ogólnoludzkich niezniszczalnych ideałach i prawdach, lecz na marnym słabiutkim cieniu – odbłasku dawno przepadłych minionych wieków polskiego panowania na Wschodzie, opartego na zasadach imperialistycznych”²³.

Porażkę polskich sił antybolszewickich charakteryzowało tzw. “ujawnienie” – dobrowolna kapitulacja polskiego podziemia wobec władzy radzieckiej na początku 1947 roku. Opisując procesy

¹⁹ Матеріали для гутірок (Польські справи), ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376, т. 11, арк. 212–213.

²⁰ Вольт, До загальної характеристики українських теренів за лінією Керсона й польського середовища, 1945, серпень, ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376, т. 34, арк. 67.

²¹ Коментарз улоткі “Polacy”, 1944, ЦДАВО України, ф. 3833, оп. 1, спр. 212, арк. 23.

²² Ibid., 49.

²³ Інструкція, 1947, 10 квітня, ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376, т. 34, арк. 48.

сądowe nad kierownikami WiN-u, publicyści OUN pisali, że w obozie polskich sił antybolszewickich panuje pogubienie i zniechęcenie i do uzdrowienia psychiki polskich polityków jeszcze bardzo daleko: “To był rzeczywiście pokazowy proces, jaskrawy wizerunek całkowitego politycznego rozdroża ideowego polskiego podziemia. Wszyscy wahają się, nikt nie wie jak i którędy ma iść. Zakłęcie historycznej szlachecko-sienkiewiczowskiej spuścizny ideologicznej, imperialistyczno-szowinistyczne odurzenie mocarstwowe całkowicie sparaliżowało jakkolwiek lot myśli, zamknęło wszystkie horyzonty, i polski antybolszewicki obóz w żaden sposób nie potrafi wyjść za te granice. Potrzeba zapewne jeszcze długiego gotowania się w kotle bolszewickim, by polska psychika wyleczyła się z tego paraliżu”²⁴, To faktycznie to samo, co piszą dziś polscy historycy i politolodzy o swoim doświadczeniu historyczno-politycznym.

Otóż śledząc charakter stosunków polsko-ukraińskich na przeciągu lat 40. można wyciągnąć następujące wnioski. Radykalne hasła OUN dotyczące rozwiązania problemu polsko-ukraińskiego w przededniu i w pierwszych dniach wojny wywołane były antyukraińską praktyką władz polskich okresu międzywojennego i brakiem ze strony polskiej chęci porozumienia na równych, jak wymagały tego nowe okoliczności. W czasie wojny niemiecko-radzieckiej OUN-B opracowała nowe podejście do rozwiązania problemów narodowych, m.in. naprawienie stosunków polsko-ukraińskich, które rozpatrywała w systemie walki wszystkich ujarzmionych narodów europejskich. Biorąc pod uwagę wspólne zagrożenie dla ukraińskiej i polskiej państwowości, przywódcy OUN-B opowiadali się za normalizacją stosunków polsko-ukraińskich i nalegali na wspólnej walce przeciwko imperialistycznym chęciom zaborczym Moskwy i Berlinu. Krwawego konfliktu polsko-ukraińskiego na Wołyniu nie można traktować jako odstąpienia od tej linii Prowodu, ponieważ jego motywacja miała znacznie głębsze korzenie, wychodzące daleko poza granice pozycji ideowo-politycznych OUN-B.

Bez względu na błędy popełnione przez przywódców OUN-B należy nadmienić, że podstawę polityki Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów stanowiły konsolidujące idee wyzwoleniowo-rewolucyjne, wtenczas gdy polska ideologia imperialistyczna, “należąca do najbardziej konserwatywnych i anachronicznych w Europie”²⁵, była czynnikiem destabilizującym. Inaczej jak można wyjaśnić, dlaczego straszliwy konflikt etniczny odbył się akurat w momencie, kiedy OUN-B uchwaliła nową platformę ideowo-polityczną, rezygnując z radykalnych i szowinistycznych haseł. Być może dlatego, że przebudowa Europy według zasady “Wolność narodom i człowiekowi!” była dla polskiej czołówki jeszcze bardziej nie do zaakceptowania, niż wyciencząca i demoralizująca obydwie strony wojna z Ukraińcami. Bo jeżeli polscy przywódcy spodziewali się, że z ukraińskim ruchem wyzwoleniczym poradzą sobie, to przekształcenie przestrzeni europejskiej na zasadzie niepodległych państw na ich ziemiach etnicznych nazawsze pogrzebałoby marzenia polskich polityków o państwie “od morza do morza”.

W tej sytuacji istniała też trzecia prawda: konflikt polsko-ukraiński nie miał decydującego wpływu na charakter II wojny światowej, jak też uporządkowanie powojennej przestrzeni europejskiej odbywało się bez udziału Ukraińców i Polaków. Póki dwa narody przelewały krew w walce, mocarstwa wcielały w życie swoje plany. W efekcie i Polska, i Ukraina dodatkowo na kilka dziesięcioleci straciły możliwość niepodległego istnienia jako państwa. Odpowiedzialność za to spoczywa na przywódcach obu narodów, którzy wystawiając sobie nawzajem rachunki krzywd nie spostrzegli, że “wspólne istnienie było jednocześnie obroną, która pozwalała zachować swe miejsce w tej nie najlepiej usytuowanej części Europy”²⁶.

²⁴ З огляду українських земель за лінією Керзона за місяць січень 1947 р., ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376, т. 31, арк. 268.

²⁵ Ярослав Дашкевич, “Волинський вузол”, *Універсум*. Львів, Київ, Відень, Варшава, 2003, № 5–6, 17.

²⁶ Анджей Айненкель, Політика Польщі стосовно українців у міжвоєнний період, *Незалежний культурологічний часопис*. Львів, 2003, № 28, 57.

**THE UKRAINIAN-POLISH MUTUAL RELATIONS IN THE LIGHT OF DOCUMENTS
OF OUN OF PERIOD THE SECOND WORLD WAR**

Oleksandra STASIUK

*Ukrainian Institute of Ukrainian Studies I. Krypiakevich NAN of Ukraine
Department of modern history*

Summary

The article highlights the OUN position concerning the Ukrainian-Polish relations during the Second World War. It shows changes in ideology and policy of the organization with respect to national problems depending on events on fronts and the international political situation. Actions of the Ukrainian nationalists concerning settlement of the Ukrainian-Polish relations and the reason of their rejection by the Polish politicum are analyzed. The main stages and the nature of the Ukrainian-Polish opposition and also the moments of situational cooperation were outlined.

The author claims that radical slogans of OUN concerning the solution of the Ukrainian-Polish problem the day before and in the first days of war were caused by the anti-Ukrainian practice of the Polish power of the interwar period and unwillingness of the Polish side to agree as an equal according to new circumstances. A turning point concerning the Ukrainian nationalists to Poles was the Second Conference of the OUN(B) - (April, 1942) which had produced new approach to the solution of national problems, and began to consider them in the system of fight of all enslaved European nations. Despite the general threat to the Ukrainian and Polish statehood, leaders of OUN-B supported normalization of the Ukrainian-Polish relations and insisted on joint fight against imperial intrusiveness of Moscow and Berlin.

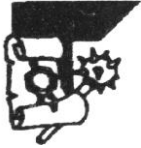
The bloody Polish-Ukrainian conflict on Volyn cannot be treated as leaving from this line of the Wire as its motivation had much more deep roots which were beyond far ideological and political bases of OUN-B.

The author rests responsibility on fratricidal war on leaders of both nations who in the heat of fight did not realize that they divided the territories which did not belong to them at that time. As a result the author draws a conclusion about harmful influence of the Polish-Ukrainian conflict on development of the national and state processes of both nations, it had no decisive influence on the nature of the Second World War, as well as improvement of post-war European space occurred without involvement of Ukrainians and Poles.

Keywords: *OUN, Polish antibolshevist underground, the Second World War, Ukrainia-Polish mutual relations.*

REFERENCES

- Ajnenkyel', Andzhej. Polity'ka Pol'shhi stosovno ukrayinciv u mizhvoyenny'j period I. Nezalezhny'j kul'torologichny'j chasopy's, L'viv, 2003. (in Ukrainian).
- Borovy'ch Ya. V. "Ukrayina i Pol'shha" u Litopy's UPA, red. Yu. Mayivs'ky'j ta Ye. Shtendera. (Toronto, 1995, t. 24). (in Ukrainian).
- "Vidozva do ponevoleny'x narodiv Sxodu", 1942, ly'pen' u Litopy's UPA, red. Yu. Mayivs'ky'j ta Ye. Shtendera. (Toronto, 1995, t. 24). (in Ukrainian).
- Visti (vy'dannya OUN-b Zakerzons'kogo krayu), 1944, No 1, s. 7, Derzhavny'j arxiv v Lyubluni, P. No 69, UPA "Zaxid", U1 vijs'kova okruga "Syau". (in Ukrainian).
- Vkazivky' na pershi dni organizaciyi derzhavnogo zhy'ttya. 1941, Central'ny'j derzhavny'j arxiv vy'shhy'x organiv vlady' Ukrayiny' (dali – CzDAVO Ukrayiny'), f. 3833, op. 1, spr. 69. (in Ukrainian).
- V obly'chchi podvijnoho nastupu, 1943, Galuzevy'j derzhavny'j arxiv Sluzhby' bezpeky' Ukrayiny' (dali – GDA SBU), f. 13, spr. 376, t. 41. (in Ukrainian).
- Vol't Do zagal'noyi xaraktery'sty'ky' ukrayins'ky'x tereniv za liniyeyu Kersona j pol's'kogo seredovy'shha, 1945, serpen', GDA SBU, f. 13, spr. 376, t. 34. (in Ukrainian).
- Dashkevych, Yaroslav. "Voly'ns'ky'j vuzol" Universum, L'viv, Kyiv, Viden', Varshava, 2003, 5–6. (in Ukrainian).
- "Zabuti "pry'yateli" Try'zub, Chortkiv, 1941, ch. 7, 31 serpnia. (in Ukrainian).
- Z oglyadu ukrayins'ky'x zemel' za liniyeyu Kerzona za misyacz' sichen' 1947 r., GDA SBU, f. 13, spr. 376, t. 31. (in Ukrainian).
- Instrukciya, 1947, 10 kvitnya, GDA SBU, f. 13, spr. 376, t. 34. (in Ukrainian).
- Karpats'ky'j, L. M. "Do ukrayins'ko-pol's'ky'x vzayemy'n" u Litopy's UPA, red. Yu. Mayivs'ky'j ta Ye. Shtendera. (Toronto, 1995, t. 24). (in Ukrainian).
- Komentarz ulotki "Polacy", 1944, CzDAVO Ukrayiny', f. 3833, op. 1, spr. 212. (in Ukrainian).
- Materialy' dlya gutirok (Pol's'ki spravy), GDA SBU, f. 13, spr. 376, t. 11. (in Ukrainian).
- Na novi pozy'ciyi, 1941, CzDAVO Ukrayiny', f. 3833, op. 1, spr. 77. (in Ukrainian).

“Nacional’ny’j rux pid chas Drugoyi svitovoyi vijny” (Interv’yu z B. Levy’cz’ky’m) Diyalog. Myunxen, 1979, ch. II. (in Ukrainian).

Polyaky’! – 1945, GDA SBU, f. 13, spr. 376, t. 34. (in Ukrainian).

“Pol’s’ke py’tannya” u Litopy’s UPA, red. Ye. Shtendera. (Toronto, 1987, T. 16). (in Ukrainian).

“Postanovy’ II Konferenciyi Organizaciyi Ukrayins’ky’x Nacionalistiv, 1942, kviten””, u Pry’chy’nky’ do suspil’nogo my’slennya. Zbirka statej. (Toronto, 1989. Ch. I). (in Ukrainian).

Ry’s’, Oleg. “Nasha borot’ba i ponevoleni Moskvoyu narody””, 1941, Naukovo-dovidkova biblioteka Central’nogo derzhavnogo istory’chnogo arxivu (dali – NDB CzDIA). (in Ukrainian).

Savchenko, Zenovij. “Ukrayins’ko-pol’s’ki vzayemy’ny””. Kyiv, L’viv, 1946, GDA SBU, f. 13, spr. 376, t. 34. (in Ukrainian).

Stepaniv O. I. “Za pravy’l’ny’j pidxid” u Litopy’s UPA, red. Yu. Mayivs’ky’j ta Ye. Shtendera. (Toronto, 1995, t. 24). (in Ukrainian).

Trofy’movy’ch, Volody’my’r. “Pol’s’ke py’tannya v ukrayins’kij polity’chnij dumci v roky’ Drugoyi svitovoyi vijny”” u Voly’n’ i Xolmshhy’na 1938–1947 rr. Pol’s’ko-ukrayins’ke proty’stoyannya ta jogo vidlunnya. Ukrayina: Kul’turna spadshhy’na, nacional’na svidomist’, derzhavnist’. (L’viv, 2003. Vy’p. 10). (in Ukrainian).